

nálunk az élővilág órán szerzett ismereteket, *bizonyítottuk az ismeretek alkalmazhatóságát és alkalmazásuk jelentőségét.*

3. A káposzta növényről az élővilág órán tanult morfológiai és agrotechnikai ismeretek szervesen egészülnek ki a gyakorlattal. Az itt végzett manuális műveletekkel és az egyedfejlődés megfigyelésével biztosítjuk a *fajismeret elmélyítését.*
4. A munkanapló ismertetett kooperatív vezetése konkrét módot nyújt a két tantárgy közötti formai koncentráció megvalósításához. Az így vezetett *munkanapló tartalmilag is az oktatás eszközévé válik.*
5. A bemutatást és a tömeges szemléltetést szolgáló konyhakerti növények megtermelésével és a biológiai szemléltető eszközök gyakorlati foglalkozáson való alkalmazásával kialakult koncentráció nyújt alapot a *legkorszerűbb szemléltetési elvek alkalmazásához.*

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Az általános iskola tartalmi továbbfejlesztésének vitaanyaga, I. kötet: *Élővilág* c. fejezet. 292—309. old. Tankönyvkiadó Bp., 1961.
2. *Jósa Zoltán:* Hogyan szolgálja az V. osztályban a közvetlen megfigyelés útján történő biológiai képzet- és fogalomalkotás a nevelést. *Módszertani Közlemények.* 45—49. old. 1961.
3. *Jósa Zoltán:* Politechnikai képzés az ált. iskolai biológiai tantárgyak oktatásában. *A Természettudományok Tanítása,* 1955. évf. 4—5. szám, 220—226. old.
4. *Kárpáti László:* Biológiatanítás és politechnikai képzés. *Munka és Iskola,* 1960. évf. 1. szám. 16—19. old.
5. *G. Sz. Kosztyuk:* Az oktatás és a termelőmunka egyesítésének pszichológiai kérdései. *Pedagógiai Szemle.* 1961. XI. évf. 4. szám, 300—317. old.
6. *Oláh József:* Táblavázlatok. Tankönyvkiadó. Bp., 1962.
7. *Szoboszlai Miklós:* A koncentráció mint pedagógiai elv. *Pedagógiai Szemle.* 1958. VIII. évf. 7—8. szám. 613—636. old.
8. *Zentai Károly:* Az aktivitás lélekteni alapjai. *Módszertani Közlemények.* 1962. évf. 2. szám. 33—43. old.

DOBCSÁNYI FERENC

gyakorló iskolai szakvezető tanár, Szeged

Gyakorlatiasság és világnézeti nevelés nyelvtan óráinkon

Nyelvtanítástunkban, ha lassan is, de egyre inkább tért hódít az a szemléletmód és gyakorlat, hogy „a nyelvtani szabályok ismerete nem a nyelvtan tanításának célja, hanem a gondolkodás, valamint a kifejező- és helyesírási készség fejlesztésének egyik eszköze.”¹ Csak ezt a helyes gyakorlatot követve valósíthatja meg anyanyelvi oktatásunk a tanulók dialektikus gondolkodásának és ezen keresztül materialista világnézetének megalapozását. De csak így alakíthatjuk ki azokat „az alapvető jártasságokat és képességeket is, amelyekre a szocializmust építő társadalom minden tagjának szüksége van”.²

Ennek érdekében úgy kell megszerveznünk az órát, és olyan módszereket kell alkalmaznunk, hogy „a tanulókkal ne megtanultassuk a „leckét”, hanem gondolkodva

¹ Ideiglenes utasítás a 153/1958. MM. számú utasításhoz.

² Tanterv az ált. iskola V—VIII. osztálya számára. Bp. 1958.

rávezessük a törvényszerűségekre, mintegy beavassuk a magyar nyelv rejtelseibe.”³ Arra kell nevelnünk őket, hogy érezzék, meglássák a gondolat és a nyelvi kifejezés szoros egységét, a gondolatnak a valósághoz való viszonyát. Ne a nyelvi jelenségek, törvényszerűségek formális és mechanikus ismertetésével, bevésésével bíbelődjünk, hanem úgy tanítsuk a leíró nyelvtannak a tanterv által meghatározott legfontosabb elemeit és rendszerének lényegét, hogy ez a gyakorlat olyan legyen, amely semmit sem lát elszigetelten, hanem mindent összefüggéseiben szemlél, mert csak így tárulhat fel tanulóink előtt a természetes, a mindennapi életben oly jelentős szerepet játszó nyelvi kifejezőmód minden szépsége, megjelenítő és meggyőző ereje, de gyakorlati haszna is. Ugyanakkor nem szabad megelégednünk az elmondottak mellett a másik fő célról: a helyesírási készség kialakításáról, a helyes nyelvhasználatról, a kifejező készség fejlesztéséről, egyszóval a gyakorlati életben nélkülözhetetlen jártasságok és készségek ki- műveléséről sem.

A nyelvtanításhoz ezeket a legfőbb célkitűzéseit a gyakorlat még igen sokszor szem előtt téveszti, sőt előfordul az is, hogy nem is gondol rá.⁴ Pedig az ilyen gyakorlat éppen a nélkülözhetetlen jártasságok és készségek kialakításáról mond le, és ezáltal nem is teremtheti meg az ismereteknek azt a szilárd alapját, amelyre tudatformáló nevelőmunkánknak épülnie kellene.

Hogy a gyakorlatias nyelvtanoktatás mennyiben jelent hatékonyabb nevelő munkát, is, ezt szeretném bizonyítani minden elméleti fejtegetés helyett egy konkrét óra, az: igékből tartott ellenőrző órák elemzésével (V. osztály).

Mielőtt azonban hozzáfognánk az óra felépítésének, egyes mozzanatainak, módszeres eljárásainak elemzéséhez, szabad legyen néhány szóval megvilágítanom:

I. miért éppen egy ellenőrző órára esett a választásom,

II. miért éppen az igékről tanultak számonkérésére gondoltam elsősorban.

I. Az ellenőrző (számonkérő) órák didaktikai célja — mint ismeretes — a tanulók meghatározott témára vonatkozó ismereteinek és készségeinek ellenőrzése.⁵ Ellenőrző munkánk tehát egy meghatározott témára, jelen esetben az igékre vonatkozik, amelynek tanítása több órán át tartott (az igék esetében kb. 44 órát ír elő a Tanterv).

A hatalmas anyagon úgy úrrá lenni, mégpedig egy órán, hogy a téma tantervi követelményeinek elsajátításáról valóban meggyőződjék a tanár, nem könnyű dolog. Ezzel magyarázható, hogy ezek az órák — a többiekhez viszonyítva — még inkább letérnek a gyakorlatiasság útjáról, és jobbra a nyelvtani szabályok példákkal alátámasztott számonkérésévé válnak. Ez a gyakorlat csupán a tanulók verbális, reproductív munkájára támaszkodik, lemond a logikus gondolkodásra nevelés fontos feladatáról, nem láttatja meg velük az összefüggéseket, a nyelvi ismeretek gyakorlati hasznát, és nem juttatja el ahhoz a fontos felismeréshez sem, hogy ismereteink birtokában sikerrel tudjuk megoldani a kitűzött feladatokat. Természetes, hogy a 45 perces órák is hozzájárulnak az effajta gyakorlat kialakulásához.

A témára vonatkozó tantervi követelmények elsajátíttatása az osztály valamennyi tanulója számára kötelező, éppen ezért a számonkérő órán arra kell törekednünk, hogy lehe-

³ Seres József: Az 1960—61. tanév legfontosabb feladatai az ált. iskola magyar nyelv- és irodalom tanításában. Magyartanítás, III. évf. 4. sz.

⁴ Seres József már idézett munkája alapján.

⁵ Muszty László—Rónai Béla: Az ált. iskolai nyelvtanítás módszertana, Tankönyvkiadó, 1961.

tőleg az osztály egészének tudásáról győződünk meg. Ezzel szemben a tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezeket az órákat nevelőink jó része az egyéni feleltetés olyan lehetőségének tekinti, ahol kényelmesen több tanulót is lehet feleltetni. Nem törődve még azzal sem, hogy esetleg az osztály zöme unatkozik, mert ezáltal pesszivitásra van kárhoztatva.

Mivel ezeken az órákon már elsajátított ismeretek, kialakított jártasságok és készségek ellenőrzéséről van szó, nagyon is ébren kell tartanunk az érdeklődést, és tervszerűen kell biztosítanunk a tanulói aktivitást. Ha ezzel nem számolunk, akkor óráinkon menthetetlenül az unalom és érdektelenség lesz úrrá, és megközelítőleg sem tudjuk megvalósítani az ellenőrző órák már fentebb jelzett didaktikai célkitűzéseit.

II. *Az igék tanítása* nem a legkönnyebb feladatok közé tartozik. Ugyanis a téma tanítása során sok olyan fogalmat, törvényszerűséget kell elsajátíttatnunk, amely magasabb fokon elvont gondolkozást kíván meg az V. osztályos tanulótól. (Például: az igék felosztása az alany szempontjából. Az új tanterv — nagyon helyesen — ez utóbbit már nem is írja elő.) A baj rendszerint azzal kezdődik, hogy a fogalmak és törvényszerűségek elsajátíttatásával mintegy befejezettnek tekintjük munkánkat, illetve nem eléggé tervszerű, alapos, sokoldalú és gyakorlatias az ismeretek alkalmazására vonatkozó nevelői tevékenységünk. Pedig munkánkhoz éppen ez a része mélyítene el a tanulók tudását, ez biztosítaná ismereteik megbízhatóságát és gyakorlatiasságát, a jártasságok és készségek megszilárdítását. Ellenőrző munkánkra vonatkoztatva pedig éppen ez a gyakorlatiasság adna hű képet a tantervi követelmények elsajátításáról. Márpedig ez is lényeges szempont.

Mi a helyzet az igék tanításával kapcsolatban ezen a téren? — Elég, ha a legutóbbi nyelvtani teljesítményvizsgálatok elgondolkodtató eredményeire vetünk egy pillantást. A nyolc kérdéscsoport alapján történő felmérésben a leggyengébb eredmény éppen az igéknél mutatkozott. A felmérést végző szaktanár le is vonja az igen találó következtetést:⁶ „A három felmérés (Fejér—Szeged—Somogy) eredményeinek összehasonlítása meggyőzhet bennünket arról, hogy az igeragozás tekintetében általános hiányosság áll fenn a tanulók tájékozottságát, valamint a nevelőmunka minőségét illetően. Ha egybevetjük a legjobb eredményt mutató és a leggyengébben sikerült kérdéssorozatok jellegét, megállapíthatjuk nyelvtanításunk legfőbb hibáját: a túlzott elméletiességet. Ennek az állapotnak az az oka, hogy nevelőink kezdettől fogva az elméleti anyag elsajátíttatására és megszilárdítására fordították a legnagyobb gondot, s elfeledkeztek az elméleti ismeretek eszközjellegéről a gyakorlattal, a helyesírási készség kellő fokra emelésével szemben.” Ez a példa is azt bizonyítja, hogy még jelenleg is a gyakorlatias nyelvtanoktatás elveinek a hangoztatásánál tartunk, és még mindig nem eléggé általános ezeknek az elveknek a gyakorlatba való átültetése.

*

Miután megvilágítottuk az ellenőrző órákkal kapcsolatos problémákat és nehézségeket, valamint feltártuk a jelenleg csöppet sem megnyugtató helyzetet az igék tanításában, most már valóban rátérhetünk a jelzett óra részletes bemutatására és elemzésére. Kezdjük tehát azzal, hogy a szóban forgó órának hol van a helye a téma feldolgozásának menetében, mikor válik pedagógiailag indokolttá ennek beiktatása és milyen didaktikai feladatot kell megoldanunk ezen az órán.

⁶ Török Károly: Nyelvtani teljesítményvizsgálatok és az új tanterv, Magyaritanítás, V. évf. 4. sz.

Az igék több órán át tartó feldolgozása után szükségessé válik, hogy a részekre felbontott témát egységbe foglaljuk, az összefüggéseket feltárjuk, s miután ezt az átfogó, lényegre irányuló, az összefüggéseket kidomborító képet kialakítottuk, (ezt esetleg el is mélyítettük), csak akkor foghatunk hozzá annak a didaktikai feladatnak a megoldásához, hogy meggyőződünk a témára vonatkozó ismeretanyagunk a tanterv által meghatározott tényleges elsajátításáról, mégpedig úgy, hogy minél több tanuló tudásáról minél alaposabb és realisabb képet kapjunk.

A jelzett oktatási folyamatból már kiviláglik az óra oktatási, nevelési célja, de kirajzolódik maga az órátípus is, valamint annak tartalma. Most már konkrét formában is meghatározhatjuk az óra oktatási és nevelési céljait.

Oktatási célok: Ellenőrizni kell az igékkel kapcsolatos nyelvtani ismeretek gyakorlati alkalmazásának jártassági és készségi fokát:

1. **Grammatikai** jártasságukat az igék felismerésében, meghatározásában (jelen-tés, alany, tárgy és ragozás szempontjából), szerkesztésében, tényanyag-gyűjtésben, az analógiás esetek keresésében,
2. **helyesírási** készségüket a kijelentő (adsz, futtok, rohannak, lőtok, jöttek, jössz; -s, -sz, -z, -dz-végű igék tárgyas ragozása), a feltételes (menne, vennék, jönne), a felszólító (-s, -sz, -z, -dz végű igék, -t végű igék), a tárgyas ragozású rövidebb igealakok, valamint a múlt idejű és a leggyakoribb eltérő helyesírású igealakok helyesírásában (higgy, folyjék, jöjjön),
3. **nyelvhelyességi** kérdésekben való jártasságukat (látnék-látnák, látjuk-lássuk).

Nevelési célok: A tanulók logikus, önálló gondolkodásának, alkotó tevékenységének fejlesztése. Az ok-okozati összefüggések meglátására, az elmélet és gyakorlat összefonódásának szemléletére nevelés. A megfigyelőkészség fejlesztése. A marxista nyelvszemlélet megalapozása.

Az oktatási és nevelési célok szabják meg további munkánkat az óra tervezése, levezetése és szervezése szempontjából egyaránt. Ezekből logikusan következik, hogy a sokoldalú (grammatikai, helyesírási, nyelvhelyességi) és a minél több tanulóra kiterjedő ellenőrzés megkívánja:

- a) a célok megvalósításához a 45 perc teljes igénybevételét,
- b) a nagyon is tudatos, de egyben újszerű gyakorlat- és feladatösszeállítást, amely egyben alkalmas a ténybeli anyag tudása mellett a tanult nyelvi tények törvényszerűségeinek, kapcsolatainak, okozati összefüggéseinek a felmérésére, illetve ezek ellenőrzésére,
- c) ezeknek a gyakorlatoknak logikus, egyre nehezebb feladatok megoldására ösztönző felépítését,
- d) a nyugodt, lendületes óravezetést, a határozott tanári irányítást,
- e) olyan légkör és hangulat megteremtését, ahol az alkotás öröme ösztönzi a tanulókat újabb és újabb feladatok megoldására,
- f) az óra olyan megszervezését, amelyből kikapcsoljuk a kétes értékű vagy látszatomunkat eredményező mozzanatokat (pl.: sűgás, csak a jelentkezők szerepeltetése stb.),
- g) és végül egy nagyon gondos, körültekintő feleltetési terv összeállítását.

AZ ÓRA FELÉPÍTÉSE:

- I. Az óra céljának megjelölése.
- II. Az írásbeli házi feladat ellenőrzése.
- III. 1. Igealakok meghatározása az összefüggések felismerésének ellenőrzésével.
Helyesírási és nyelvhelyességi feladatok.
2. Igealakok szerkesztése.
Helyesírási és nyelvhelyességi feladatok.
3. Helyesírás és nyelvhelyesség tekintetében hibás szöveg javítása.
- IV. Az ellenőrzés eredményeinek értékelése. Osztályozás.
A meglevő hiányosságok felmérése, javítására történő intézkedések.
- V. A házi feladat kijelölése és előkészítése.

AZ ÓRA BEMUTATÁSA ÉS ELEMZÉSE

- I. *Az óra céljának megjelölése.* A szófajok melyik csoportjával foglalkozunk? (Az igékkel.) Nézzük meg a füzetünkben, mikor kezdődött el a velük való ismerkedésünk! Bizony, több mint két hónappal ezelőtt! Hogy ezt a tekintélyes időt jól használtátok fel, azt a mai órán kell bebizonyítanotok. Számot kell adnotok, hogy valóban jól ismeritek-e a szófajoknak ezt a csoportját, jellemző tulajdonságait, helyesírási tudnivalóit. A mai órán tehát nemcsak a tudástokról, hanem a kötelességteljesítésteokről is számot adtok. Sem az egyikben, sem a másikban nem szeretnék csalódni.

Az óra feladatmegjelöléssel kezdődik. Ez a mozzanat azért kerülhetett az óra elejére, mert az igékkel kapcsolatos gyakorlati jártasságok és készségek ellenőrzése céljából mind a 45 percet igénybe kellett vennünk. Tehát indokolt, hogy az órát mindjárt a célkitűzéssel kezdjük. Két szempontból is lényeges mozzanata ez az órának: itt jelezzük világos, egyszerű és érthető módon, mi is lesz a feladatuk a tanulónak ezen az órán, mihez tartsák magukat, de itt keltjük fel érdeklődésüket vagy felelősségérzetüket is éppen a rájuk váró feladatok megoldása érdekében. Az összeszedettségnek fontos lélektani mozzanata ez. A formális, csupán az óra anyagának címszerű közlésével jelzett célkitűzés lemond az élményszerűségről, a hangulatteremtésről, a lélektani szempontok figyelembevételéről. A célkitűzésben fellelhető előlegezett bizalom — tudatos pedagógiai eljárás — nemcsak nyugalmat, önbizalmat ad az osztálynak, hanem — meggyőződésem szerint — fokozza is a tanulók aktivitását.

- II. *Az írásbeli házi feladat ellenőrzése:* Az első feladat, amit meg kellett oldanotok, az az írásbeli házi feladat volt. Ennek megbeszélésével kezdjük a munkát. Valaki olvassa fel szépen, értelmesen, melyik szövegből kellett kikeresni az igéket! *Mi is ott leszünk a táborban. Mesélik a régi táborozók, hogy milyen jól éltek. Viselkedj jól, akkor velünk jössz te is! Ott bizony derékig mosakodunk reggelenként! Ruhánkat nem mosatjuk, nem vasaltatjuk, mi magunk csináljuk ezt is. A kényeskedőknek nem terem ott babér.* — Látjátok, ilyen a tábori élet! Talpraesett úttörő való oda! (Nevelői megjegyzés.) Mi volt a további feladatod a kikeresett igékkel? (Meg kellett határozni, hogy a jelentés, az alany és a tárgy szempontjából milyen igével is van dolgunk.) A füzetben a feladat megoldása így festett:

<i>Igék:</i>	<i>Jelentés:</i>	<i>Alany:</i>	<i>Tárgy:</i>
leszünk	létezés	cselekvő	tárgyatlan
mesélik	cselekvés	cselekvő	tárgyas
stb.	stb.	stb.	stb.
0	1	2	0

Nézzük előbb, hogy felismertétek-e a szöveg valamennyi igéjét! Hol volt eltérés? — A hibaszámot jelzem a táblán:

<i>Igék:</i>	<i>Jelentés:</i>	<i>Alany:</i>	<i>Tárgy:</i>
0	3	7	0

A hibát elkövető tanuló pedig a füzetébe írja saját hibáinak számát (lásd a táblázat utolsó sorát). A feladat ellenőrzésekor a továbbiakban is hasonlóképpen járunk el. — Miért tartjuk valamennyit igének? Miért fontos ez a megállapítás, hogy az ige kifejezi a cselekvők számát és személyét? (A cselekvést jelentő főnevek miatt, mint pl. járás, mozgás stb.). Most vegyük sorra, hogy jelentésük szerint milyen igékkel van dolgunk! És az alany szempontjából milyen igéknek vetted? Itt keríthetünk sort az alany-állítmány kapcsolata révén az ige mondatbeli szerepére is. — Melyik igefajtával nem találkoztunk? (Szenvedő igékkel.) Miért? — Figyeljétek meg a következő Petőfi verssorokat:

Szemeim ott járnak, ahol nekik tetszik,

Nem korlátoztatnak.” (A gólya)

Hol van a patakzaj, hol van a madárdal,

S minden éke, kincse a tavasznak s nyárnak?

Oda van mind! csak az emlékezet által *idéztetnek föl*” (A téli esték) stb.

(Osztálynak szánt feladatok a szenvedő igék felismerésére.) A nyelv sem változatlan, az is állandóan fejlődik! — Végül a tárgy szempontjából is vizsgáljuk meg ezeket az igéket! Milyen összefüggést fedezhetünk fel a jelentés és tárgy, az alany és tárgy szempontjából az igék között. (Létezés, történes → tárgyatlan; visszaható → tárgyatlan.) A tárgyas és tárgyatlan igék megkülönböztetésének hol láttuk hasznát? (A ragozás során.) Bizonyíts példákkal! Tár-

gyatlan ige: nővök, nősz. Tárgyas ige: tanulok—tanulom, tanulsz—tanulod stb. Az osztálytól is kérek példákat.

Az óra didaktikai feladatának megvalósítása tulajdonképpen már az írásbeli házi feladatok számonkérésével elkezdődik. Hisz itt mérjük fel a tanulók grammatikai jártasságát az igék felismerésében, meghatározásában (a jelentés, az alany és a tárgy szempontjából), de itt ellenőrizzük a tanult nyelvi tények ok-okozati összefüggéseinek a tudását is. Éppen ezért óránknak ez a mozzanata is szervesen hozzátartozik ellenőrző munkánkhoz. A sokoldalú ellenőrzés meg a 45 perc is indokoltá teszi az írásbeli házi feladat ilyen szempontú hasznosítását. A feladat kijelölését már ilyen szándékkal kell megejtenünk az előző órán. Sőt a kivitelezés formájára is utasítást adunk, mert ezzel nemcsak értékes percekert nyerünk, hanem az összefüggések megláttatásához is konkrét és szemléletes példát adunk, mert a táblázatról sok mindent leolvashat a felelő. Még azt is jelezhetjük, hogy az utolsó sorba majd az esetleges hibaszámok kerülnek. Ezzel is ösztönzést adhatunk a feladat gondos előkészítéséhez.

A kijelölt feladat újszerűsége éppen összetettségében rejlik (igék felismerése és osztályozása mindhárom szempontból). Maga a szöveg, amelynek alapján ezt a feladatot el kellett végezniük a tanulóknak, nevelői célzata mellett egyúttal a gondolatnak a valósághoz való viszonyát is bizonyítja. Erre is gondolnunk kell, sőt arra is, hogy szemléltető szövegeink főképp a gyermek élményvilágát öleljék fel. A szöveg nevelői vonatkozásainak túlzott megbeszélésétől azonban óvakodjunk, hisz ennél sokszor többet ér egy-egy találó nevelői megjegyzés. Ugyancsak pedagógiai jelentősége van az elkövetett hibaszámok jelzésének is (osztály-egyen), ugyanakkor konkrét segítséget is nyújt az ellenőrzés eredményeinek óravégi összefoglalásához. A nyelvi tények összefüggéseinek, kapcsolatainak megláttatásával, illetve ezek ellenőrzésével a dialektikus gondolkodás alapjait vetjük meg, illetve mélyítjük el.

III. 1. *Igealakok meghatározása.* Milyen ragozású igealakok voltak ezek? (Alanyi és tárgyas.) Mi a különbség az alanyi és tárgyas ragozás között? (A ragozásbeli különbség felismerésében megkívánt jártasságok ellenőrzése.) *Tanulunk*, — milyen ragozású igealak? (Az egyik felelő megállapít, a másik a táblára írja az igét. Majd szerepet cserélnek. És így tovább. Az osztály mindkét feladat ellenőrzését végzi.) Hogy lesz ez tárgyas ragozásban? (*Tanuljuk*.) Miért? (Tanuljuk azt, vagy azokat: a leckét, a verseket stb.) *Nézzed* — milyen ragozású? (Tárgyas.) Alanyi ragozásban? (Nézzél.) Miért? (Nézzél valamit.) *Felborultunk* — milyen ragozású? (Alanyi.) Tárgyasban? (Nem lehet, tárgyatlan ige.) *Fogtak* — milyen ragozású? (Alanyi.) Tárgyasban? (Fogták.) Mi a szerepe itt a vesszőnek? (A ragozás megváltozását jelzi.) *Hinnénk* — milyen ragozású? (Alanyi és tárgyas is lehet.) Hol vannak még az igeragozásban ilyen azonos igealakok? (Mondtam-mondtam, unnátok-unnatok.) A ragozáson kívül még mit állapíthatunk meg egy-egy igealagról? (Módot, időt, számot, személyt.) Most megadott igealakokról kell ezt mind megállapítanod, hozzávetve a ragozást is. (A feladat megoldója az igét a táblára írja, a többi tanuló a füzetébe.) *Üttök?* (Kijelentő mód, jelen idő, többes szám második személy, alanyi ragozás.) Bontsd alaki elemeire! (Az alaki elemekre bontás készségének ellenőrzése is fontos feladat éppen a helyesírási készség kialakítása érdekében.) *Szálljon, jönnének* stb. *Mosol*. — Állapítsd meg a cselekvő számát és személyét! Egyes szám második személyben melyik a gyakoribb személyrag? (-sz.) — *L* személyraggal hol találkozunk? (-s, -sz, -z, -dz-végű igék, ikes igék.) Bizonyítsd példákkal! (Az osztályt is bevonhatjuk ebbe a munkába, annál is inkább, mert itt érinthetjük az ikes igék problémáját.)

Most valaki más végezze el a következő igealakok meghatározását! Szóban közlöm: A mágnes a vasat *vonzza*. Drágán *adják* a tojást. Nem *hagyjuk* magunkat. (A felelő megkeresi az igét, fölírja a táblára, majd meghatározza. A többiek is írják a füzetükbe.) – Mondjad felszólító modban ezeket az igealakokat! (Vonzza, adják, hagyjuk.) Mi a magyarázata az azonosságnak? (Vonz-ja, vonz-j-a stb.) Milyen igéknél van viszont eltérés? (A -t végű igéknél.) Bizonyítsd példamondatokkal! (Látja a táblát. Láss a hibáját! stb.) Az osztályt is bevonják ebbe a fontos nyelvhelyességi feladatmegoldásba.

Nagy gondot kell fordítanunk az ellenőrzés során felhasználandó igealakok összeállítására, hogy ez az összeállítás valóban a sokoldalú ellenőrzés (helyesírási készség, nyelvhelyességi, ragozásbeli jártasság, az összefüggések felismerésének készsége) alapjává válhasson. A módszer, ahogy ezeknek a feladatoknak a feldolgozását végezzük, az a tudományos gondolkodás módszere. (Összefüggések feltárása, bizonyítás, következtetések, azonosságok és eltérések meglátása.) Az ellenőrzésnek ez a gyakorlatiassága önálló gondolkodást, intenzív erőfeszítést, az ismeretek alkotó alkalmazását kívánja meg a tanulóktól éppen a leglényegesebb tantervi követelményekben. Csak így juthatnak el tanulóink annak megsejtéséhez vagy felismeréséhez, hogy a nyelv sem változatlan, hogy a nyelvi tények bizonyos rendszert, szabályszerűséget mutatnak, és ezeknek a törvényeknek a hasznosítása milyen fontos írásunkban és beszédünkben egyaránt.

2. *Igealakok szerkesztése.* Most pedig csak az ige-tövet adom meg, és a kívánt igealakot kell megmondanod és felírnod. A feladat ezeken a lapokon látható. Megmutatom az osztálynak:

<i>tanul</i>	<i>mond</i>	<i>visz</i>
feltételes mód	felszólító mód	kijelentő mód
jelen idő		jövő idő
egyes szám 1. szem.	egyes szám 2. szem.	többes szám 2. szem.
	rövidebb alak	
alanyi ragozás	tárgyas ragozás	alanyi ragozás

A lapokat lefordítva elhelyezem az asztalra. A felelő kijön, húzza a lapot: (kb. 3–4 lapot egymás után), majd hangosan olvassa, hogy az osztály is bekapcsolódjék a megoldás munkájába, megszerkeszti a kívánt igealakot és aztán fel is írja. Helyesírási indoklást is végezhet hellyel-közzel, (az osztály is bevonható ebbe a munkába), vagy éppen a megszerkesztett igealakokkal kapcsolatban teszünk fel kérdéseket. Pl. Miért nem adtam meg a felszólító módú alakoknál az igeidőt? (Igemondók-igeidők kapcsolata.) Mi a különbség a rövidebb és hosszabb igealak jelentése között? Mi a különbség a tanulnák-tanulnék igealak között? Hol találkozunk még összetett igealakokkal? Stb.

Az igeragozásban megkívánt jártasság ellenőrzése történik itt is, akárcsak az óra ezt megelőző részében. Mindkét módszer (meghatározás-szerkesztés) nem tételesen kívánja meg az igeragozásról tanultak tudását, hanem feladatmegoldó, alkotó jelleggel teszi ezt. Mégis a szerkesztési feladatok nagyobb erőpróbára teszik a tanulók tudását, más, nehezebb gondolkodási folyamatot kívánnak meg, mint a meghatározó feladatok. Ennélfogva biztosabb fokmérői is ragozásbeli jártasságuknak.

És ha gondosan állítjuk össze ezeket a feladatlapokat, akkor egyúttal a témára vonatkozó, helyesírási készségüket is szinte teljes mértékben ellenőrizhetjük. Ezt is magasabb fokon végezhetjük, mint a meghatározó feladatoknál. Ott ugyanis hallás után írt a gyermek, itt viszont a maga alkotta igealakot kellett leírnia. Lényeges különbség ez.

A tartalom mellett a formának (feladatlapok) meg a kivitelezésnek (húzás) is megvan a maga pedagógiai jelentősége. Nagymértékben aktivizálja a tanulókat, felfokozza érdeklődésüket, ébren tartja figyelmüket. Emellett sok tanulót is szerepeltethetünk, aránylag rövid idő alatt, sőt feladatlapjukon egyszerű aláhúzással, rájegyzéssel könnyedén jelezhetjük esetleges tévedésüket, bizonytalanságukat. Így az óravégi egyéni elbíráláshoz is konkrét segítséget kapunk.

3. Helyesírás és nyelvhelyesség tekintetében hibás szöveg javítása.

Mi szorgalmas munkával már elsajátítottuk az igeragozás helyesírását. Hanyag Peti munkája azonban nem ezt bizonyítja. (Most leveszem a térképet — azzal takartam le — a már előre fölírt szövegről.) Ha elolvassuk a szöveget, úgy látszik, mintha megbánta volna hanyagságát. Mi bizonyítja, hogy nem volt valami szorgalmas tanuló? (Hemzseg az írása a helyesírási hibáktól.) Javítsuk ki!

Higyjétek el, megattam az árát hanyagságomnak! Nem fogot rajtam a szó. Ti se baggyátok el magatokatt, mer rossz vége lessz. Az én esetem is ezt bizonyítsa. Áldd a sarat, nehogy lemaradj! Kezd el a munkát, míg nem késő! Hallgass a jó szóra, és nagy gondal, szorgalommal tanulj.

(A tanulók letörlik a hibás szavakat, és helyébe a helyes megoldás kerül.)

Az ellenőrzés utolsó mozzanata még tovább fokozza a tanulók érdeklődését, aktivitását. Szörnyülködéseik a hibás szöveg láttán annak az elítélésnek érzelmi megnyilvánulásai, amelyet éppen a hanyag, felületes munka váltott ki belőlük. Csakhogy a hibás szövegek exponálásával mégis csínján kell bánnunk. Nem azért, mert velük szemben nagyon is sokan előítélettel viselteknek, mondván, hogy hibás szöveget sohasem lásson a gyermek, hanem azért, mert gyakran nem megfelelő helyen és időben élünk ezzel a lehetőséggel. Ennek az eljárásnak is megvan a maga helye és ideje pedagógiai gyakorlatunkban. És ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor valóban rombolólag hathat a helyesírási készség kialakításában. Ha viszont akkor élünk az ellenőrzésnek, így is mondhatnánk: az önellenőrzésnek ezzel a lehetőségével, amikor készségfejlesztő munkánk helyesírás tekintetében már biztos alapot adott a gyermekeknek, készségük megszilárdult, a helyesen írt szó írásképe mélyen beléjük vésődött, akkor igenis haszonnal jár, mert az már készség, ha a gyermek egyszeri rápillantással is észreveszi a szó hibás íráképét, és helyébe azonnal fel tudja idézni a helyes megoldást. Éppen ezért ellenőrző munkánkból, ahol a készségek ellenőrzése folyik, nem hagyhatjuk el. Jelentős pedagógiai szempontból is, mert az önellenőrzésre, az írott szó iránti felelősségérzetre neveljük ezáltal tanítványainkat. Ez pedig a mindennapi életben is elengedhetetlenül szükséges.

IV. Az ellenőrzés eredményeinek értékelése. Osztályozás. A meglevő hiányosságok felmérése, javítására történő intézkedések.

Az óra utolsó mozzanatában fellelhető szöveg nevelői célzata szinte élményszerű elindítója lehet ennek az értékelő, összefoglaló munkának. (Sok Szorgalmas Péterrel találkoztam ezen az órán... Azért akad egy-két Hanyag Peti is...) Célszerűbb mind lélektani, mind pedagógiai szempontból ennek a feladatnak az elvégzését pozitív eredményekkel kezdeni. Értékelésünk ebben a tekintetben is konkrét formában történjék, hol, miben ért el az osztály megnyugtató eredményeket. De feltétlenül kerítsünk sort arra is, hogy eredményeiknek, sikereiknek mi a magyarázata (figyelem,

pontosság, lelkes munka stb.). Nem hagyhatjuk ki ebből az értékelő munkából az osztályközösség pozitív megnyilvánulásait, mint pl. figyelmességüket, fegyelmességüket, aktivitásukat stb., hisz egyéni sikerének vagy sikertelenségének egyik kritériuma lehet az osztályközösség ilyen vagy olyan formában megmutatkozó arculata.

Ha az egyéni elbírálásban a moszkalenkói értelemben vett osztályzattal kívánjuk a tanuló munkáját értékelni, akkor ez csak úgy lehetséges, ha nagyon gondosan összeállított efiletetési tervvel dolgozunk, és nemcsak a felelőt tüntetjük fel, hanem azt is, hogy a kijelölt felelőt mikor, milyen jellegű feladat megoldásában szándékozunk szerepeltetni.

A meglévő hiányosságok felmérésénél is az elmondottak szellemében járjunk el. Csak hogy itt egy lépéssel tovább kell mennünk. A hiányosság okainak feltárása mellett intézkednünk kell ezek kijavításáról is. Az ezen az órán kijelölendő házi feladatnak már ezt a célt kell szolgálnia.

V. A házi feladat kijelölése és előkészítése.

Itt csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a házi feladat kijelölése ezen az órán vagy az ezt követő órákon is valóban a meglévő hiányosságok kiküszöbölését, illetve a nem kielégítő jártasságok és készségek megszilárdítását szolgálja. Ennélfogva mindig a konkrét, adott helyzetből kell kiindulnunk, akár az osztály egészéről, akár néhány tanulóról van szó. (Az osztály típushibáinak kijavítása érdekében adott feladatok mellett élnünk kell egy-egy tanulóhoz szabott egyéni feladatok kijelölésével is.) Így mindenkor értelmű is látja az osztály vagy az erre rászoruló tanuló a feladat elvégzésének szükségességét.

Az ígéretekre szánt két ellenőrző óránk közül ez az egyik. (Szóbeli ellenőrzés.) A másik a tantervben is jelzett ellenőrző dolgozat. (Írásbeli ellenőrzés.) Mindkét változatnak megvan a maga létjogosultsága. Egyikről sem mondhatunk le a másik rovására, már a téma nagysága és fontossága, de nevelési és lélektani szempontok miatt sem.

Befejezésül: szeretném remélni, hogy az óra bemutatása meggyőző módon illusztrálta a gyakorlatias nyelvoktatást, a nyelvtani szabályok ismeretének eszközjellegét. Az elemzéssel viszont azt kívántam bizonyítani, hogy ez a gyakorlat mennyivel többet nyújt világnézetre való nevelés tekintetében a tanulóknak, mint az, amely a nyelvtani szabályok ismeretében látja a nyelvtanítás célját.

ERDŐS JÁNOS

gyakorló iskolai szakvezető tanár, Szeged

Zenei élmény nyújtása az iskolai énekórán

Az iskolareformmal, az új tantervvel kapcsolatos viták szükségszerűen kimozdították gondolatainkat a szűkebb értelmű gyakorlati feladatokból, felvetik a hivatásunkból adódó alapvető kérdéseket. Hol van munkánk helye, és mennyi az értéke a szocialista emberre nevelésben? A technika korában mekkora terület marad meg az esztétikumot szolgáló hivatásnak? És egyáltalán mi lesz az, ami az elkövetkezendő új kor-

szak embere számára a szépség fogalmához tartozik? Röviden: mit adhat az általános iskolai énektanítás a korszerű műveltség egészéhez?

Nem lehet vitás, hogy a művészeti nevelésnek helyet kell kapnia — méghozzá mind megbecsültebb helyet — ebben a korszerű általános műveltségben. Ha csak arra gondolunk, hogy az emberek közötti kapcsolatoknak milyen fontos nemzetközi nyelve a